

טיפול פוליטי

הסדרה לפסיכולוגיה

עורכי הסדרה

ד"ר יצחק בנימיני

עידן צבעוני

ועדה אקדמית

פרופ' אליעזר (אד) גרינשטיין

פרופ' רבקה פלדחי

פרופ' חנן חבר

טיפול פוליטי

בסיכותרפיה בין האישי לפוליטי

ניסים אבישר

רסלינג

Political Therapy **Between the Personal and the Political**

Nissim Avissar

Psychology series

Series Editors: Dr. Itzhak Benyamini and Idan Zivoni

Academic Board: Prof. Ed Greenstein, Prof. Rivka Feldhay, Prof. Hannan Hever

Language Editor: Yael Luxman-Bahat

Graphic Design: Inbal Reuven and Udi Goldstein

Cover Design: As We design

All Hebrew rights reserved by
© RESLING Publishing, 2014

Resling, Itamar Ben-Avi 3, Tel-Aviv 64736
www.resling.co.il
Printed in Israel, 2014

הספר ראה אור בתמיכת סמינר הקיבוצים

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עיצוב עטיפה: As We design

סדר דפוס: ענבל ראובן ואודי גולדשטיין

עריכת לשון: יעל לקסמן-בהט

www.resling.co.il

רסלינג, איתמר בן-אבי 3, תל אביב 64736
טל': 03-6956704

נדפס בדפוס חדקל בע"מ, תל אביב
© כל הזכויות שמורות להוצאת רסלינג
נדפס בישראל, 2014

תוכן העניינים

הקדמה / 9

שער ראשון תיאוריה / 15

1 פוליטיקה, לא מה שחשבתם! / 17

2 הנרטיב הפוליטי הנשכח של הפסיכותרפיה / 25

3 חזרתו של הפוליטי לשיח הטיפולי / 37

4 פסיכותרפיה - בין האישי לפוליטי / 51

5 תיאוריות עם אג'נדה / 65

שער שני פרקטיקה / 77

6 פוליטיקה בהכשרה המקצועית / 79

7 פסיכותרפיה רגישה פוליטית / 91

8 קשב פוליטי: התמודדות עם תכנים פוליטיים בטיפול / 101

9 האלכימיה של הפסיכותרפיה: להפוך אי־נחת לכוח / 115

שער שלישי המקרה הישראלי / 127

10 דמות הפסיכותרפיה כבואה של החברה:
ההקשר הישראלי / 129

11 פוליטיקה בטיפול / 145

12 פסיכולוגים קליניים בדילמה פסיכופוליטית / 161

13 פסיכותרפיה ישראלית? / 177

סוף דבר / 187

ביבליוגרפיה / 195

לזכר אבי, יוסף (יוסי) אבישר (1936-2009),
איש נדיב ואוהב אדם;

ולזכר פרופ' דן בר-און (1938-2008),
איש אמיץ ופורץ דרך.

הקדמה

חיבור זה אינו ניטרלי או אובייקטיבי, יש בו משום נקיטת עמדה. הוא יוצא נגד עמדתם הפסיבית של פסיכולוגים¹ בישראל אל מול מצוקות בחברה הישראלית; הוא מגנה את שתיקתם ביחס למדיניות שמייצרת את המצוקות הללו; והוא שולל את הנטייה של קהילת הפסיכולוגים להימנע מנטילת חלק בתהליכים הקשורים בסוגיות שנויות במחלוקת. עם זאת, ספר זה נכתב מנקודת מבט של פסיכולוג שמבקש לבחון את פעילותה של הקהילה המקצועית שהוא חלק ממנה. דברי הביקורת המובעים בו אינם מופנים מהפנים החוצה, אלא מהווים גם ביקורת עצמית, שכן הפסיכולוגיה – וזו הדינמית בפרט – הפכה לחלק ממני.

1. בהמשך הספר אתייחס בדרך כלל לפסיכותרפיסטים או לאנשי טיפול, בלי להבחין ביניהם לפי הכשרתם המקצועית. במקרה זה העדפתי להשתמש ב"פסיכולוגים" מכיוון שנדמה לי שהנטייה המדוברת בולטת יותר בקבוצה מקצועית זו. נוסף על כך, לכל אורך הטקסט השתמשתי בלשון זכר כברירת מחדל. מדובר בפתרון נוח, אם כי בעייתי מאוד. בעייתיות זו מתעצמת בתוך הקשר של דיון בהיבטים הפוליטיים של השיח המקצועי, אשר כוללים הטיות מגדריות במקצוע שבו רוב נשי בולט.

מקורו של ספר זה באי־נחת אישי מאוד. אי־נחת שאמנם הופיע במפתיע, אך נעשה להלך רוח מתמשך הנוגע לאופייה של פעילותי ושל זהותי המקצועית. הוא קשור בשסע שאותו אני מנסה כבר לא מעט שנים לאחות – בין האישי או הפסיכולוגי ובין הפוליטי או הפוליטיקה. מדובר בשני תחומי עניין היקרים ללבי, אך מתקשים לעתים לחיות זה לצד זה בשלום. כמי שמאמין בפעולה ממשית לצורך שינוי מציאות (או כאקטיביסט), אני מוצא את עצמי מתקומם לנוכח העיסוק הפנימי העודף והעקר שלי ושל עמיתי. כפסיכולוג, אני מוקיר את ההתבוננות העצמית הזאת, שמאפשרת לנו לזנוח דפוסים ישנים ומזיקים ולפעול למען שיפור חיינו וחיי הקרובים לנו. זו ה"סכיזופרניה" הפסיכופוליטית, או למצער רק זו שלי.

בשנים האחרונות, עם התגבשות הרעיונות המוצגים בספר זה, החלו להופיע אצלי סימנים ראשוניים של אינטגרציה בין הטיפולי הפוליטי. תפיסה משולבת זו קיבלה ביטוי דרך עמדה טיפולית ששמה דגש על הקשרי החיים או מציאות החיים של המטופלים והתבטאה במגוון אופנים, לעתים דרך התערבויות שחרגו מתחום השיחה הטיפולית וחייבו פעולה ממשית. פעמים אחרות מצאתי את עצמי בהתלבטות אל מול תוכן פוליטי־מציאותי שעלה בפגישה. בשלב ראשון קבעתי לעצמי שני כללים בסיסיים: האחד, לא להימנע מדיון כזה או להסיטו; והשני, להתנזר בעקשנות מפירושים אינטר־פסיכיים לתוכן שעולה ולשמור על אופייה הפוליטי של השיחה. ברוב המקרים השתתפתי בשיחה אף על פי שלא ידעתי מה יעדה ולמרות מחשבות טורדניות שמדי פעם טרחו להזכיר ש"זה לא טיפול פסיכולוגי!". ובכן, גיליתי שכן. אדרבה, דיונים אלה, כאשר התפתחו, עסקו בנושאים שהיו פוליטיים (או ערכיים או חברתיים) במובהק ובה בעת אישיים מאוד. עד כדי כך אישיים, שפעמים רבות היה נדמה שהם מהווים עמוד תווך בזהות של המטופל או המטופלת. לכל הפחות, כך ראיתי זאת אני. ואמנם, נקודת המבט משחקת כאן תפקיד מרכזי. המניע לבדיקת

הנושא הנדון, וכן תהליך פירוש ממצאי הבדיקות שנערכו וכתבת המסקנות, אינם יכולים אלא להיות מושפעים מעמדה מוקדמת וממניעים "אישיים". התכחות לכך תהיה צביעות ואף טיפשות. ברי שכל חיבור נכתב מתוך נקודת מבט, כשם שכל התערבות טיפולית נגזרת גם מתוך עמדה אישית מסוימת. עם זאת השתדלתי לכתוב בהגינות. הסתמכתי על נתונים שהיו בידי ועשיתי מאמץ מודע להימנע מהטיה באיסוף החומרים ובפירושים. הקדשתי מאמץ בבחינה עצמית, תוך כדי שימוש באחרים ובנקודת מבטם כמקור הערכה בלתי תלוי. רפלקסיביות ביחס להטיות ולמניעים אפשריים אינה מהווה ערובה להוגנות, אבל אני סבור שהיא מהווה צעד בכיוון הזה. יש בה משום "גילוי נאות" שמקדם יחסי כוח מאוזנים יותר בין כותב וקוראיו, אשר מאפשרים לאחרונים להעריך את ערכם של הדברים תוך כדי התחשבות בעמדה בסיסית זו. וכמו בכתביה כך גם בטיפול – אני סבור שבזמן זה יש טעם להפנות את המבט פנימה, לעבר עמדותינו, מניעינו והטיותינו כמטפלים. ספר זה מבקש לתרום לקידום התהליך הזה. הוא מתמקד ב"אזורי המשגה" ובמגבלות של הפסיכותרפיה הישראלית מתוך כוונה לעורר דיון מקצועי פתוח ושקוף בנושאים אלה, שהם טעונויות ורגישים. הוא מבקש לערער את כוחו של הטאבו ביחס לפוליטיקה ולעשות לגיטימציה מחדש למונח פוליטיקה בשיח הטיפולי. במילים אחרות, ספר זה מבקש לעשות פוליטיזציה לשיח ולפרקטיקה הטיפוליים. ככזה הוא אקט פוליטי וטיפולי.

הספר נחלק לשלושה שערים אשר מסמנים מוקדים טיפוליים פוליטיים שונים: תיאוריה, פרקטיקה והמקרה הישראלי. כל אחד מהשערים כולל כמה פרקים, הדנים בהיבטים שונים של המוקד הנבחר. להלן אציג בקצרה את נושאי השערים והפרקים בתוכם, לפי סדר הופעתם. בשער הראשון אני מבקש לבחון עמדות תיאורטיות שונות המבטאות או הולמות ראייה פסיכופוליטית משולבת. בתוך כך, הפרק הראשון יוקדש לדיון קצר בהגדרת הפוליטיקה

ובהתייחסות לכמה הבחנות בסיסיות. בפרק השני אציג תפיסות מקצועיות מהעבר הרחוק ואנסה לסמן זיקות בין ההקשר הפוליטי ובין אופייה של התיאוריה הטיפולית. בפרק השלישי אתקדם בציר הזמן ואעסוק בכתיבה מאוחרת, בחיבורים שנכתבו החל בשלהי שנות ה־80 של המאה ה־20, והאירו היבטים שונים של הקשר הפסיכופוליטי. בפרק הרביעי אתמקד בשלוש גישות טיפוליות נבחרות, אשר כל אחת מהן מנסחת באופן ייחודי את הקשר בין האישי לטיפולי ועשויה להוות בסיס לעבודה טיפולית רגישה פוליטית. לבסוף, בפרק החמישי אציג שלוש גישות רדיקליות, מוכרות פחות ופוליטיות במופגן, אשר עשויות לשמש חלופה לתפיסות הטיפוליות הדומיננטיות: פסיכולוגיה פמיניסטית, פסיכולוגיה משחררת ופסיכולוגיה ביקורתית או רדיקלית.

בשער השני אנסה להתחיל בעבודת התרגום של התובנות התיאורטיות לשפת המעשה או לדון בהשלכות המעשיות של השינוי בהנחות היסוד. בפרק השישי אפתח בדיון בסוגיית ההכשרה, שהיא התהליך המעצב המרכזי שבכוחו לחולל שינוי ביחס לפוליטי, ואנסה לשרטט קווים מנחים להכשרה רגישה פוליטית. בפרק השביעי אתמקד בפרקטיקה הטיפולית הפרטנית ואציע עקרונות יסוד לעבודה טיפולית רגישה פוליטית. בפרק השמיני אפנה את המבט פנימה, אל מאפייני הקשב של איש־אשת הטיפול, ואתייחס להתמודדות עם תכנים פוליטיים בטיפול. לבסוף, בפרק התשיעי אתמקד בתפקיד פוליטי־טיפולי אפשרי אחד של הפסיכותרפיה – האפשרות להפוך אי־נחת פוליטי־חברתי לכוו שביכולתו לחולל שינוי אישי או חברתי.

בשער השלישי והאחרון אבחן את ההקשר המקומי ואת הקהילה הטיפולית הישראלית. בפרק העשירי אשרטט בקווים כלליים את התפתחות המקצוע לאורך שנות קיום המדינה ואדגים (שוב) את הקשר בין ההקשר הפוליטי הרחב לבין אופייה של הפרקטיקה המקצועית. בפרקים האחד־עשר והשנים־עשר אציג ממצאים

מחקריים מסקר שערכתי בקרב פסיכולוגים קליניים, סקר אשר מברר מגוון סוגיות והיבטים פוליטיים של העשייה המקצועית. ממצאי הסקר מסמנים שסע בקהילה המקצועית, אשר מתבטא ביחס כלפי הפוליטיקה בטיפול ומחוצה לו. בפרק השלושה-עשר, החותם את השער השלישי, אנסה לראות מעבר לתמונה המפוצלת של הקהילה הטיפולית ולשרטט קווים כלליים לזהותה הייחודית של הפסיכותרפיה הישראלית. הכוונה כאן להשתמש בקטבים ובגוונים השונים, כולל בערוצי עשייה פסיכופוליטיים ייחודיים, כדי לתרום לתהליך גיבוש הזהות הטיפולית-ישראלית, שנוצרה בתוך הקשר פוליטי, שטבע בה את חותמו. אסיים בסוף דבר המבקש להתבונן במאפייני העידן שבו אנו חיים, אשר מתאפיין בין השאר בשינויים מהירים במישורים מגוונים. אני סבור שבעקבות שינויים חדים אלה יש טעם לבחון מחדש את תפקידה וכליה של העשייה הטיפולית. ברצוני לטעון שלתפיסות מקצועיות-פוליטיות, כאלה שיוצגו בספר, עשוי להיות תפקיד מרכזי בדמותה המתחדשת של הפסיכותרפיה.